

İSTANBUL'UN İŞGALİ SIRASINDA ÜSKÜDAR KADIKÖY SU ŞİRKETİ'NE EL KONULMASI

Ali İhsan ÖZTÜRK*

ÖZET

Mondros Mütarekesi'nden sonra itilaf devletleri tarafından İstanbul işgal edilmiş ve beş yıl süren bu işgal döneminde birçok haksız uygulamalar yaşanmıştır. Bu haksızlıklardan biri de İstanbul'da Üsküdar Kadıköy Su Şirketi'ne el konulması yani şirketin işgal edilmesidir. Sermayesinin çoğunluğu Almanlara ait olduğu gerekçesiyle el konulan şirket, dört yıl boyunca Fransız sermayesine ait İstanbul Su Şirketi'nin idaresine verilmiştir. Bu süre içerisinde işgal güçleri ordu ve donanmalarının su ihtiyacı buradan sağlanmış, bedeli de, fahiş zamlar yapılarak ve zamlar geçmişe yürütülerek halka ödetirilmiştir. İstanbul'un işgalinin sona ermesinden kısa bir süre önce, itilaf devletleri esas amaçlarına ulaşmış olduklarından şirkete el koyma işlemini sona erdirmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Birinci Dünya savaşı, Mondros Mütarekesi, İtilaf Devletleri, İstanbul'un İşgali, Üsküdar Kadıköy Su Şirketi, Alman Sermayesi.

ABSTRACT

The Seizure of Uskudar Kadikoy Water Company During the Occupation of Istanbul

After the Armistice of Moudros, İstanbul has been occupied by the Allies and many unfair executions have been experienced in this 5 years occupation period. One of this unfair executions was confiscation or occupation of Üsküdar Kadıköy Water Company in İstanbul. The company which has been seized by reason of majority of the capital was held by Germans, has been administered by İstanbul Water Company of French proprietorship for 4 years. In this period water requirements of the armies and naval forces of the Allies have been supplied from this company, and the cost has been undertaken by public due to excessive and retroactive surcharges. Shortly before the end of occupation of İstanbul, confiscation of the company has been ended in consideration of the Allies has achieved their purposes.

Keywords: First World War, Armistice of Moudros, the Allies, Occupation of İstanbul, Üsküdar Kadıköy Water Company, German Capital.

* Dr., Ali İhsan ÖZTÜRK, İstanbul Büyükşehir Belediyesi, İştirakler Koordinasyon Müdürü, aliihsan.ozturk@ibb.gov.tr

GİRİŞ

Birinci Dünya Savaşı, şüphesiz Türk ve dünya tarihi açısından büyük neticeler doğurmuştur. Osmanlı İmparatorluğu gibi birçok devletin dağılması ile sonuçlanan bu hadise, aynı zamanda bugün ülkemizin sınırları içerisinde bulunan bazı bölgelerin de işgal edilmesine yol açmış ve sonrasında gelişen birçok siyasi ve sosyal dönüşüm sürecini etkilemiştir. Mondros Mütarekesi'nden sonra itilaf devletleri tarafından İstanbul işgal edilmiş ve beş yıl süren bu işgal döneminde birçok haksız uygulamalar yaşanmıştır. Tarihin tanık olduğu bu haksızlıklardan biri de İstanbul'da Üsküdar Kadıköy Su Şirketi'ne el konulması yani şirketin işgal edilmesidir. Bu çalışmamızda Üsküdar su şirketine el konulması, sebepleri ve sürecin gelişimi incelenerek, bu vesileyle işgalci itilaf devletlerinin hak ve nısfet anlayışı bir nebze de olsa ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Yirminci yüzyılın başından itibaren, Osmanlı-Alman ilişkilerindeki yakınlaşmaya paralel olarak, ülkemizde Alman etkisi ve sermayesi belirgin bir şekilde artış göstermişti. İstanbul'un Anadolu yakasının şehir şebeke suyunu sağlamak üzere, 1889 yılında kurulan Üsküdar Kadıköy Su Şirketi'nin, Başlangıçta Fransız finans kapitaline dayanan sermaye yapısı değişerek, çoğunluğu Alman sermayesinin eline geçmişti. Meşrutiyet dönemindeki milli iktisatçı eğilimler yabancı sermayeli şirketlerin kontrolü bakımından hükümeti daha aktif davranmaya sevk etmekteydi. Bu sebepten dolayı yabancı sermayeli şirketlerin, eskisine nazaran, daha sıkı bir denetime tabi tutuldukları görülecekti. Bu kapsamda, Üsküdar Kadıköy Su Şirketi'nin Yönetim Kurulu toplantılarının Almanya'da yapıldığına ilişkin iddialar üzerine Şirket bakanlıkça uyarılmıştı. Şirketin Ticaret ve Nafia Nezaretine gönderdiği 23 Haziran 1909 tarihli cevabi yazıda, bakanlık yazısında belirtildiğinin aksine, Şirket Yönetim Kurulunun her ay İstanbul'da toplandığı, ancak şirket Genel Kurulunun ise içtüzükteki, “.. Heyet-i Umumiye Meclis-i İdare tarafından tayin olunacak mahalde akd-ı ictimâ eder” hükmüne dayanarak Almanya'da toplanmış olduğu belirtilmekteydi.¹

¹ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), T.NFİ. 1362/24. (Şirketin 24 Haziran 1909 tarihli yazısı)

1. SAVAŞ VE MÜTAREKE YILLARINDA İSTANBUL SU ŞİRKETLERİ

a. Şirket Çalışanlarının Askerlik Meselesi

İstanbul'un iki yakasında şehir su hizmetlerini yürütmekte olan su şirketleri personelinin, seferberlik ilk ilan edildiğinde zaruri hizmetlerde çalıştıklarından askere alınmaları tecil edilir. Ancak savaşın ilerleyen dönemlerinde artık bunları da askere alma zarureti hâsıl olur.² 1915 yılının Şubat ayında Üsküdar Su Şirketinde çalışıp da Seferberlik Kanunu'nun ilgili maddesi, (95'nci madde) gereğince askerlikleri tecil edilenlerden bir kısmı, görülen lüzum üzerine askere çağrılmışlardı. Bunun üzerine Üsküdar-Kadıköy Su Şirketi yalnızca 16 kişi çok zaruri görev yaptığı için seferberlik kanunu gereği askerlikleri tecil edilip, diğer personelin askere celp edilmeleri karşısında telaşa düşer. Neticede, şirket yönetimi, çok zaruri görevlerde bulduklarından bahisle, şirkette çalışan yedi kişinin daha mutlaka askerliklerinin tecil edilmeleri gerektiğini, aksi takdirde, kamu hizmeti olan su dağıtım hizmetinin sekteye uğrayacağını bildirerek bakanlıktan ricada bulunur.³ Oysa bir yıl kadar sonra yani 1916 senesinde, bu konuyla ilgili olarak Üsküdar Kadıköy Su Şirketi'nin Nafia Nezareti'ne gönderdiği yazıda ; şehir suyunun dağıtımında çok zaruri görev yaptıkları gerekçesiyle askerlikleri tecil edilmiş olan onaltı kişi de artık askere celbedileceği ifade ediliyordu. Harbiye Nezareti, bu kişilerin yerine başka eleman temin edilmesini istiyordu. Bu onaltı kişinin dördünün Müslüman Türk olduğu, diğerlerinin ise Osmanlı vatandaşı gayrimüslim cemaatlere mensup oldukları görülmekteydi. Yazıda şöyle denilmekteydi:

“Devletlü efendim hazretleri

Bidayet-i seferberide kanununun 95'nci maddesi mucibince celp ve davetten istisna edilmiş olan şirketimiz memurları listesinin bir daha tetkiki zımnında seferberlikten istisna edilmiş olanların esamisiyle müstahdem buldukları memuriyet vazifelerini muşaar bir cetvel tanzim ve tesyari hususunda şerefvarid olan 2 Şubat 1330 tarihli ve 39 umumi 48359 numaralı tezkire-i aliye-i hazreti nezaretpenahileri kemali ihtiramla mütalaa olunmuş ise de halbuki badi emirde şirket tarafından seferberiden müstesna tutulması hususuna en elzem ve gayet zaruri bulunan 24 memur ve ameleyi havi bir kıta liste tanzim ve Nezaret-i Celilelerine takdim olundukta nezaretçe kemal-i tespitte icra kılınan tetkikat

² Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), 230/64.14.5.

³ BCA, 230/64.14.5-5

neticesinde talep olunan miktardan yalnız 16 memur istisna edilmiş olduğundan fen memurları ve alelhusus anahtarıcılar ve ateşçiler ile sairinin adem-i kifayetinden dolayı o vakitten beri imtiyazın müteaddit aksamdan mürekkep olan işletme umuru ve su tevziatı adem-i intizam ve tehirata uğramıştır. Menfaat-i ammeye hizmet eden şirketimizin vezife-i cesimesine göre 16 nefer ile ifası nispet kabul etmez derecede bulunduğu binaen akdemce istisna edilmiş olan 16 memur dâhil olduğu halde evvelce takdim olunup 23 memurun esamisini mübeyyin bir kıta cetvel tanzim ve mean arz ve takdim olunmuş olmakla lütfen istisna edilmemiş olan 7 memurun dahi istisnası hususunda Harbiye Nezaret-i Celilesinden müsaade istihsali kemal-i tazarrı ile istirham ve cevaben arz ve beyan eder ve ihtiramata ve tazimat-ı fayıkamızın kabulünü niyaz ve temenni eyleriz efendim.” 19 Şubat 1915⁴

b. Savaşın Su Şirketine Getirdiği Diğer Sıkıntılar

1918 yılı başlarında savaşın artık son döneminde Üsküdar-Kadıköy Su Şirketi tarafından yurt dışından getirilen çimentonun gümrükten alınmasında karşılaşılan problemler yaşanan sıkıntılara bir örnektir. Budapeşte'den trenle getirilen ve Sirkeci garına indirilen 15 ton çimento gardaki tren yolu yetkililerince şirkete teslim edilmek istenmez. Bu çimentonun askeriye teslim edilmesi gerektiğinden bahsedilir. Bunun üzerine şirket Bayındırlık Bakanlığına başvurarak çimentonun teslimi hususunda yardım talebinde bulunur.⁵ O dönemde savaşın en buhranlı zamanında, 15 ton çimentonun stratejik değeri izahıta varestede olsa gerektir.

2. İSTANBUL'UN VE ŞİRKETİN İŞGALİ

a. İstanbul'un İşgali

1918 yılı Eylül ayına gelindiğinde, Osmanlı Ordularının, Kafkas cephesi hariç olmak üzere diğer cephelerde yenilmeleri mütarekenin imzalanmasını gündeme getirmişti. Osmanlı Devleti, ateşkes antlaşmasını imzalayarak savaş haline son vermek isteyince, görüşme için görevlendirilen Bahriye Nazırı Rauf Bey'in (Orbay) başkanlığında heyete verilen talimatnamede özetle; padişahın egemenlik haklarının muhafazası, Boğazların ve **başkent**in Türkler elinde

⁴ BCA, 230/64-16-2

⁵ BCA, 230/64.16.5.

kalması, yalnız boğazlardan Yunan savaş gemileri hariç diğer ülkelerin ticaret gemilerine geçiş ruhsatının verilmesi, ordunun terhisi vb. gibi konularda yetki verilmişti. Görüşmeler esnasında Rauf Bey, kendisine hükümet tarafından verilen talimatname ile bağdaşmayan pek çok teklif İngilizler tarafından önüne konulduğunda, kanaatlerini hükümet merkezine ileterek, Hükümet tarafından gönderilen talimatlarda ise, özellikle İstanbul'un işgal edilmemesine, Boğazları işgal edecek kuvvetler arasında Yunan ve İtalyan askerlerinin yer almamasına dikkat edilmesi gerektiği hatırlatılıyordu. Hükümet, **İstanbul'un askerî işgale uğramaması hususu üzerinde hassasiyetle duruyordu**. Uzun tartışmalardan sonra Mondros Ateşkes Antlaşması 30 Ekim 1918 günü imzalanmıştı. Rauf Orbay'ın basına yaptığı açıklamalarda, **İstanbul'a tek bir düşman askeri çıkmayacağına garanti edildiği**, şeklindeki cümleler dikkat çekmekteydi.⁶

Mondros Mütarekesinin imzalanmasından kısa bir süre sonra, İtilaf Devletleri 7. maddeye dayanıp, güvenliklerini tehdit edecek durumların ortaya çıktığını ileri sürerek, Osmanlı Devletinin kimi bölgelerini işgal etmeye başladılar. İtilaf Devletleri donanması, 7 Kasım 1918 tarihinde yardımcı gemileriyle beraber mayınları temizlemek bahanesiyle Çanakkale Boğazından içeri girdi, 11 Kasım tarihinde diğer harp gemileri bunları takip etti. 13 Kasım 1918 günü, İtilaf Devletlerinin 61 parça harp gemisinden müteşekkil bir donanması, mütareke şartlarının kendilerine verdiği yetkiye dayanarak, İstanbul önlerine gelip demir atmışlardı. Bu donanmada 15 muharebe gemisi, 11 kruvazör, 29 muhrip ve 6 denizaltı gemisi bulunuyordu. 13 Kasım günü Boğazdan 11 harp gemisi bir zırhlı daha giriş yapmış ve toplam gemi sayısı 73'e çıkmıştır. Böylece İstanbul için, "İşgal Devri" diye anılan acı ve bir o kadar da felaketli bir devir başlamış oldu.

Öte yandan bu işgal ve yerleşme sırasında birçok yolsuzluklar yapılmıştı. İtilaf makamlarının, hatta subaylarının beğendikleri yerleri, hususi meskenleri zorla boşalttırarak yerleşmeleri, savaşla girilen bir şehirde konaklama halini almıştı. Mesken dokunulmazlığı ve aile mahremiyeti tecavüzlere uğramaktaydı.⁷

Osmanlı başkenti aynı zamanda Rusya'dan gelen Wrangel ordusuna mensup mültecilerle tıklım tıklım dolmuş; İstanbul'da her alanda sıkıntılar

⁶ Tefik BIYIKLIOĞLU-Tefik Ercan, **Türk İstiklal Harbi Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı I**, Genelkurmay ATASE Başkanlığı Yay., Ankara 1992, s. 50.

⁷ Zekeriya TÜRKMEN, "İstanbul'un İşgali ve İşgal Dönemindeki Uygulamalar (13 Kasım 1918-16 Mart 1920)" **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Sayı: 53, Cilt: XVIII, Temmuz 2002, S. 10.

başlamıştı. Başkente, gelen Rus mültecilerin sayısı günden güne arttığından, kira fiyatları da 1919 yılından itibaren büyük ölçüde yükselmeye başlamıştır.

b. Su Kısıtlaması- Münavebeli Su Verilmesi

Şehrin aşırı kalabalık bir nüfusu barındırması, beraberinde temel ihtiyaç maddelerinin azalmasına ve çeşitli sıkıntılara sebep oluyordu. Kömür kıtlığı vapur ve tren seferlerini aksattığı gibi, sık sık elektrik ve **su kesintisi** de uygulanıyordu. Savaşın sona erdiği ve mütarekenin yapıldığı 1918 yılı Ekim ayından sonra, Kasım ayı başlarında Üsküdar-Kadıköy Su Şirketi tarafından İstanbul Anadolu yakasında semtlere dönüşümlü su verilmesi uygulamasına gidilmek mecburiyeti hâsıl olmuştu. Harbiye Nezareti tarafından, Kuleli askeri mektebine her gün su verilmesine yönelik olan talep, Nafia Nezareti tarafından Üsküdar Kadıköy Su Şirketi'ne iletilir. Bunun üzerine su sıkıntısının artmasıyla, Kuleli mektebine değil her gün su vermek, Haydarpaşa Askeri Hastanesi'ne bile ancak haftada bir gün su verilebileceğine ve su dağıtım bölgesi içerisinde, yalnızca haftanın dört günü münavebeli olarak su verilebileceği hususunda şirketle Şehremaneti anlaşmaya varırlar. Bu durum şirket tarafından Nafia Nezareti'ne bildirilir. Bakanlık da bu durumu Harbiye Nezareti'ne tebliğ eder. Buna göre, haftanın dört günü su verilecek yerler şunlardı; Perşembe günleri; Boğaziçi'nin yukarı kısımları, Cuma günleri; Üsküdar, Cumartesi günleri; Haydarpaşa, Kadıköy ve Moda, Pazar günleri; Kızıltoprak ve Bostancı'ya su verilecekti.⁸

1919 yılında şehrin sağlık problemlerinin arttığı ve başta tifüs, tifo, difteri ve gripten ölümler çok olmakla beraber, en fazla ölüm oranı bebeklerde görülmekte idi. 1920 yılında şehirde veremden ölenlerin sayısında da artış gözlemlenmişti.⁹

c. Şirketlerin Keyfi Davranışları

Birinci Dünya Savaşı sürecinde, bu tür yabancı sermayeli kamu hizmeti şirketlerinin davranışlarının, özellikle harbin aleyhimize gelişmekte olduğu hallerde nasıl başına buyruk olduğu ayrıca hükümetin yazılarına aylarca cevap vermeye gerek duymamasından da anlaşılmaktadır. 26.08.1918 tarihinde Nafia Nezareti tarafından, Üsküdar-Kadıköy Su Şirketi'ne yazılan bir yazıda bu durum açıkça ortaya konulmaktadır. Yazıda, suyla ilgili şikâyetler konusunda

⁸ **BCA**, 230/65.19.5.

⁹ Mehmet TEMEL, **İşgal Yıllarında İstanbul'un Sosyal Durumu**, Ankara 1998, s. 225.

Şirketten cevap vermesi istenmesine rağmen dört ay süreyle Bakanlığa hiçbir cevap verilmediği ifade edilmektedir.¹⁰

Bu arada özellikle Dersaadet Su Şirketi bu dönemde su dağıtım konusunda da adaletli davranmamaktaydı. Beyoğlu, Şişli, Nişantaşı gibi bölgelerde yüksek katlı apartmanların en yüksek katlarına düzenli olarak su verilirken, İstanbul tarafı susuz kalmaktaydı.¹¹

Mütareke döneminde, yabancı sermayeli şirketlerden özellikle İstanbul Su Şirketi'nin işgalci itilaf devletleri tarafından hukuka aykırı işlemlerine göz yumularak son derece kayırıldığı görülmüştür. Çünkü bu şirketin sermayesi çoğunlukla Fransızlara ait bulunmaktaydı. 1919 yılında, hükümete sorulmadan Karaburun ile Terkos arasında Şirket tarafından bir dekovil hattı (dar demiryolu şebekesi) inşa edilmiş olması buna örnektir. O dönemde şirketin bu hareketi nedeniyle *Dersaadet Müessesat-ı Nafia Komiserliği* tarafından dikkatinin çekilmiş olduğu ifade edilmektedir. Ancak daha ilerisine gidilememiş, yani şirkete bir müeyyide uygulanamamıştır.¹²

Bu başlık altında su şirketlerinin bu dönemdeki keyfi ve sorumsuz davranışlarına örnek olmak üzere, İstanbul yangınları sırasında su şirketlerinin gösterdikleri tavırlara değinilecektir.

İstanbul'da su temini ve dağıtım işinin bir an önce yeterli seviyede gerçekleştirilebilmesi için, ondokuzuncu asrın son çeyreğinde bu işin özel sektöre verilmiş olmasının en mühim nedenlerinden biri de İstanbul'u yok eden yangınların söndürülmesine bir çözüm bulma ümidi idi. Bunun için, şirketlerle yapılan sözleşme ve şartnamelere dikkatli bakıldığında bunu temin etmeye yönelik hükümler kendini göstermektedir. Susuzluk sorunu çok yüksek

¹⁰ BCA, 230/65.19.3.

¹¹ *Tasvir-i Efkâr*, 24 Temmuz 1919.

¹² Bu dekovil hattının inşa sebebi, Terkos'taki terfi merkezi, yani su pompalanması için gerekli enerjiyi üreten buharlı motorların çalıştırılması için gerekli olan kömürün Karadeniz sahiline gemilerle getirilip buradan nakledilmesi içindi. Aslında İstanbul'da 1911'de elektrik fabrikası kurulmuş olmasına rağmen, Terkos'a kadar bir elektrik hattı çekilmesi çok daha büyük masraflar gerektireceği düşüncesiyle olsa gerek, Dersaadet Su Şirketi kendi enerjisini kendi üretmeye devam ediyordu. Haliç'te Silahtarğa'da, kurulu bulunan elektrik fabrikasında da kömür yakılarak elektrik üretilmekte olduğundan, enerjinin maliyeti yönünden de Dersaadet Su Şirketi'nin bu hareketi daha ekonomik olacağı açıktı. Dekovil hattı yani demiryolu ile kömür nakli, her türlü hava şartlarında nakliyata uygun olması hasebiyle ve nakliyatı karayoluna nazaran daha ekonomik kılması nedeniyle tercihe şayan bulunmakta idi. Şirket dekovil hattı için orada hattın üzerinden geçtiği arazi sahiplerine yıllık olarak 180 lira kira ödemek suretiyle anlaşmış bulunmaktaydı. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), 230/65.24.2.

boyutlara ulaşmış olan İstanbul'da yangınlarda gerekli suyu bu şirketler vasıtasıyla temin edebileceğine inanan hükümet, işi özel sektöre vermeye razı olmuştu. 1877-78 Osmanlı-Rus savaşı nedeniyle ertelenen İstanbul Terkos su imtiyazı hakkında, savaştan sonra 1881 tarihinde, Padişaha sunulan raporda bu konuyla ilgili şu açıklamayı görmekteyiz; "... bir hayli müddetten beri zuhur eden harikler (yangınlar) su fikdanından (su yetersizliği) her ne kadar saye-i şahane mükemmel ve muntazam surette tuğyan olanları var ise de önü alınamayıp pek çok zarar ve ziyan vukubulmaktadır..."¹³ Yani kanaatimizce yangınlarda gerekli suyun temini, su hizmetinin özelleştirilmesinin en etkili saiki olmuştur. Su şirketleri, sözleşme gereği yangınlarda ihtiyaç duyulan suyu ücretsiz olarak vermek durumundaydı. Bunun için, belli yerlerde şirket tarafından yangın muslukları konulmuştu ve bunların anahtarları itfaiye teşkilatında bulunmaktaydı. Ancak sözleşme ve şartnamelere konulan hükümler, yangınlarda gerekli suyu temin etmeye yeterli olamayacaktı.

Üsküdar su şirketinin yangınlar konusundaki davranışlarına bakıldığında da yangınların söndürülmesindeki başarısızlığın şirketin kasıtlı hareket etmesine bağlı olduğu görülmekteydi. Yangınlarda ücretsiz olarak su verme yükümlülüğünü yerine getirmemek için her türlü gerekçeye tevessül edilmekteydi. Aşağıda yer almakta olan belge incelendiğinde, bu şirketin de yangınlarda nasıl sorumsuz bir tutum takındığı ve işgal döneminde su şirketlerinin yangınlara kayıtsız kalmasının işgal kuvvetlerinin de dikkatini çektiği görülecektir.

Şirketin yangınlarda gösterdiği kayıtsızlık işgal kuvvetleri tarafından tespit edilmiş bulunmaktaydı. Buna karşılık, Dâhiliye Nezareti'nden Nafia Nezareti'ne gönderilen 11 Aralık 1922 tarihli yazıdan anlaşıldığına göre, şirket yangınlardaki bu kayıtsızlığı, şirketin yeni yatırımlarla ilgili projelerini hükümetin zamanında onaylamamış olması gerekçesine dayandırmaya çalışıyordu: "*harik (yangın) vukuunda Üsküdar Su Kumpanyası'nca meriyülcra (yürürlükte) bulunan ahvalin lüzum-u ıslahına ve kumpanyaca tezyiden takdim edilmiş olan projenin henüz tasdike iktiran etmediği anlaşıldığına dair İngiliz mümessil-i askeriliğinden yazılan tezkirenin Hariciye Nezaret-i celilesinden ba tezkire tevdi edilmiş suret-i tercümesinin bir nüshası leffen irsal kılınmış ve mebhush-u anh projenin bir an evvel tetkiki lüzumu nezaret-i müşarünileyhanın*

¹³ BOA. Y.PRK. ŞH. 1/43.

cümle-i işa' rından bulunmuş olmasına nazaran muktezasının ifa ve neticesinin inba buyrulması babında..”¹⁴

Üsküdar Su Şirketi'nce yangın sırasında suların kesildiğine dair İngiliz askeri temsilcisi Miralay Yakovit'in Harbiye Nezareti'ne yazdığı 19 Teşrinisani 1921 tarihli yazıda şöyle denilmektedir:

“Üsküdar Su Kumpanyası'nca ittihaz edilmiş husus süratle çaresiz olunması icap eden usule nazar-ı dikkatlerini celp etmek isterim. Yangın vukuu haber verilir verilmez su haznesi muhafazasına telefonla ihbar-ı keyfiyet edilmekte merhum (...) da başka emir almaksızın suyu açmaktadır.

Yalnız bir defada bir yangın için 2000 metre mikâp su sarf edildikten sonra sular kesilmiş hane de mübdel-i remad (yok olup küle dönmek) olmuştur. Hali hazırda esas ve sarf haznelerinde gayet az su vardır.

Kumpanyanın müdehher (birikmiş) suları tezyit (artırma) için bir proje takdim ettiği halde henüz memurin-i Osmaniye'ce tasdike iktiran etmemiş olduğu anlaşılmaktadır. İngiliz mümessil-i askerisi, Miralay, Yakovit”¹⁵

d. Üsküdar Su Şirketine El Konulması

İstanbul işgal altına alındıktan altı ay kadar bir süre geçtikten sonra, 10 Mayıs 1919 tarihinde İtilaf devletleri fevkalade komiserleri tarafından, Üsküdar-Kadıköy Su Şirketi'ne el konulmasına karar verilmişti. Bu kararın hükümete bildirilmesi ise Fransa Fevkalade Komiserliği tarafından yerine getiriliyordu. Karardan anlaşıldığına göre, Üsküdar Kadıköy Su Şirketi'ne itilaf devletleri işgal kuvvetleri tarafından el konulmasının esas gerekçesi, şirketin Almanlara ait olduğu iddiasıydı. Mondros Mütarekesi ve Versailles (Versay) Antlaşması hükümlerinin Alman milli sermayesine ait bu şirkete el koyma hakkını kendilerine verdiğini ileri sürmekteydiler.

Şirkete el konulmasının gerçek nedenleri ise, Babıâli'ye gönderdikleri bir yazıda şu şekilde izah edilmektedir:

1-Mondros Mütarekesi akdedildiği sırada, Üsküdar Kadıköy Su Şirketi'nin idare meclisi (Yönetim Kurulu) üyelerinden dördü Alman ya da Avusturyalı, biri İsviçreli, biri de Osmanlı vatandaşıydı. O tarihte şirketin

¹⁴ BOA. Y.PRK. ŞH. 1/43.

¹⁵ BOA. Y.PRK. ŞH. 1/43.

toplam 3.000 olan hisse senetlerinin % 50'den fazlası (1570 adedi) Douçe Bank'a ait bulunması şirketin Almanlara ait olduğunu ispat etmeye yeterliydi.

2-Şirket yönetimi çok kararsız, beceriksiz bir haldeydi.

3-Müttefik ordu ve donanmasının su ihtiyacını karşılamak için şirkete el koymak en kolay ve ucuz yol olacaktı.

4-Versay Sulh Antlaşmasının 260'ncü maddesi gereğince, Almanlara ait olduğu düşünülen şirket, itilaf devletleri komiserleri tarafından “*Tamirat Komisyonu*”na verilecek ve bu komisyon meselenin bütün yönlerini inceleyecek ve imtiyaz sahiplerinin taleplerini de dinleyerek şirket hakkında son kararı verecekti.¹⁶

İşgalciler dört madde halinde şirkete el koyma sebeplerini açıklarken, aslında gerçek nedenin 3'ncü maddede yer alan, kendi ordu ve donanmalarının su ihtiyacını, kendilerince en uygun şekilde karşılamak olduğunu saklamaya hiç de gerek görmüyorlardı. Hakikaten tarihte birçok muharebeye bakıldığında, işgal orduları için en mühim problemlerden biri bol ve sağlıklı suyu kolaylıkla bulabilmektir. İşgal ordu ve donanmalarının kullanacağı suyu güvence altına alarak temin etmek, hele bir de para vermeden elde edebilmek çok büyük bir nimet olsa gerek.

Bu durum karşısında hükümetin tepkisiz kalması düşünülemezdi. Başkent'in bir yakasına su dağıtım işi gibi mühim bir kamu hizmetini yürüten şirkete el konulması hadisesine karşı Hariciye Nezareti Hukuk Müşavirliği, şirketin Osmanlı tabiiyetinde bir tüzel kişiliğe sahip olduğunu savunmaktaydı. Bakanlık, Şirketin hissedarları arasında Almanların yanı sıra, Osmanlı, Fransız, İngiliz, Belçika vs. devletlerin vatandaşı kişilerin de bulunduğunu, bu nedenle Şirketin bir Alman şirketi addolunamayacağını, Şirkete bu şekilde el konulmasının Mondros Mütarekesi ve Lahey Sözleşmelerine aykırı olduğunu bildirmişti.¹⁷

Mondros Mütarekesi'nin 19'ncü maddesine göre, asker ve sivil Alman ve Avusturya uyruğu, bir ay zarfında Osmanlı topraklarını terk etmek durumundaydı. Mütarekenin bu hükmüne göre, artık Alman vatandaşlığını taşıyan kişilerin Üsküdar Kadıköy Su Şirketini idare etmeleri hukuken mümkün olmamakla birlikte, Türk tarafını bağlayan kurallar içerisinde, bir Osmanlı Anonim Şirketi statüsünde bulunan su şirketine el konulmasıyla ilgili bir hüküm

¹⁶ BCA, 230/65.23.3-16

¹⁷ BOA. HR.HMŞ.İSO. 1/5 (28/2)

bulunmadığından, Osmanlı hükümetinin, kendi tabiiyetinde olan bir şirketin haklarını savunması gerekmektedir. Versay anlaşmasına göre Alman milli sermayesine ait bulunan bir şirketin Tamirat Komisyonuna verilerek Savaş zararlarının tazmini için değerlendirilmesi hususundaki anlaşma kaydı ise devletler hukuku açısından Osmanlı hükümetini bağlamayacağından, Osmanlı ülkesinde uygulanması itiraz konusu olmaktadır. Ancak itirazlar bir sonuç vermeyecek ve şirketin idaresi Fransız sermayeli İstanbul Su Şirketi tarafından beş yıla yakın bir süre devam ettirilecekti.

e. İşgal Kuvvetlerince Suyu Yapılan Zamlar

Üsküdar-Kadıköy Su Şirketi, savaşın başlarında, harp nedeniyle bütün ekonomik girdilerin birkaç kat pahalı hale geldiğinden bahisle, ek sözleşmeye göre yapması gereken tenzilatın ertelenmesini talep etmekteydi. Ayrıca askeri hastane ve kıışlalarla, askeri birliklerce kullanılan evlerde ücretsiz olarak sarf edilen suyun, şirketçe satılan sudan fazla olduğunu da eklemekteydi. Ancak her şeye rağmen Bakanlık, kanunen sözleşme şartlarını uygulamamanın mümkün olmadığını ifade ederek bu talebi geri çevirmişti.¹⁸ Sözleşmeye göre su ücretine zam yapılması sözleşme tadili niteliğindeki ve padişah onayına kadar uzanan bir prosedürü gerektirmekteydi.

Savaşın sonuna doğru, 1918 yılında Üsküdar Kadıköy Su Şirketi, kömür ve diğer ekonomik girdilerin fiyatlarındaki artışlar nedeniyle, zam taleplerinde ısrar etmekteydi. Şirketin bu talepleri 22 Ağustos 1918 tarihinde bakanlığın şirkete verdiği cevapta ise, yapılan inceleme sonucunda, uygulanmakta olan mevcut tarifenin artırılması cihetine gidilemeyeceğinin anlaşıldığı ifade edilmekteydi.¹⁹

1919 yılı Mart ayında şirketin su satış tarifesinin % 80 oranında artırılmasına hükümet tarafından onay verilmişti. Buna göre, Şirketin şartnamesinde yazılı sıhhiye müesseseleri ile Şehremaneti'ne ait hususlar müstesna olmak üzere, bütün abonelerle sanayie suyun aynı fiyatla verilmesi kararlaştırılmıştı. 1919 senesi sonuna kadar bir metreküp suyun 6,25 kuruş

¹⁸ BCA, 230/ 64.15.5.

¹⁹ BCA, 230/65.18.6-1.

bedel ile satılmasını Meclisi Vükelâ (Bakanlar Kurulu) uygun görmekte ve saltanat makamı tarafından bu karar onaylanmaktaydı.²⁰

Almanlara ait olduğu gerekçesiyle, Üsküdar-Kadıköy Su Şirketi'ne, el konulup yönetimi İstanbul Su Şirketi'ne devredildikten sonra, enflasyon nedeniyle, İstanbul'daki İtilaf kuvvetlerinden Fransız Fevkalade Komiserliği talimatıyla şirketin su satış tarifesine yapılan % 80 zammın şirketin masraflarını karşılamaya yeterli olmadığını belirtilmesi üzerine, savaş öncesi tarifeye göre su fiyatları üç kat artırılmış, yani bir metreküp su onbuçuk kuruş olmuştu.²¹ Tabii bu zam kararının sözleşme değişikliğiyle kabulü bir nevi hükümetin itibarını kurtarma işlevi de görmekle birlikte, şirket açısından işi hukukî garanti altına almaya hizmet etmekteydi. Sözleşmeye göre, bu tarife 1 Temmuz 1919 tarihinden 1 Ocak 1920 tarihine değin geçerli olacak ve sürenin sonunda yapılacak inceleme neticesine göre tarife yeniden değiştirilebilecekti. Bu arada şirketin, abonelerine taahhüt ettiği suyu tamamen verememesi durumunda, veremediği suya isabet eden bedel alınmayacaktır, şeklinde bir madde eklenerek problemi çözmeye gayret edilmekteydi.²²

1919 senesinde Fransız Fevkalade Komiserliğinin talimatıyla su satış ücretleri savaş öncesine göre önce % 80 oranında artırılmıştı. Ancak bu tarifenin işletme masrafına yetmediği gerekçesiyle, aynı yıl içerisinde bu kez % 300 oranında fiyatları artırmışlardı. Üstelik yeni tarife, geçmiş yılın Şubat ayından itibaren yapılmış olan su tüketimine de uygulanacaktı.²³

Böylece, zam tarihinden önceki dönemde yapılan tüketime de yeni zamlı tarifenin uygulanması gibi bir zulüm söz konusu olmaktadır. Fransız İşgal kuvvetleri komutanlığınca Üsküdar Su Şirketinin su tarifesine yapılan zammın geçmişe yönelik olarak uygulanması hakkında yazısında şöyle denilmekteydi:

“Fransız Fevkalade Komiserliğinin 30 K.Evvel 1919 tarihli takriri tercümesidir.

²⁰ Takvimi Vekayi, 2 Nisan 1335 - No. 3512. *Düstur, tertip: II, C. XI, s. 162. Sicilli Kavanin, C. XVI, s. 854.*

²¹ BOA, DH.UMVM. 100/24, V.: (1). Aynı dosyada “*Haut Commissariat de la Republique Française.*” Hitabıyla başlayan ve “*Note Verbale*” (=şifahi) kaydıyla, 16 Ağustos 1919 tarih ve 268/2 sayılı yazı ile Hariciye Nezareti'nin Fransızca olarak Fransız Fevkalade Komiserliğine de bilgi verdiği görülmüyor; Ayrıca Dâhiliye Nezareti 30 Ağustos 1335 tarihli yazıyla Şehremaneti'ne gereğini bildiriyordu.

²² *Sicilli Kavanin, C. XVI, s. 881*

²³ BOA, DH.UMVM., 100/24 (2), lef. 1. ve BOA. HR.HMŞ.İSO. 1/5 (13)

Üsküdar-Kadıköy Su Şirketi tarifesinin tezyidi hakkındaki 3 K.Evvel 1919 tarihli ve 12267/373 numaralı takrir-i ali-i nezaretpenahileri ahz olundu. Şirket-i mezkure umuruna vaz'iyet keyfiyetini tekrar mevzuubahis etmeyeceğim. Zira taraf-ı ali-i nezaretpenahilerinden müttetik fevkalade komiserlere gönderilen notalara cevap teşkil eden 3 Temmuz ve 22 Teşrinisani 1919 tarihli iki takrirden 22 Teşrinisani tarihlisinin maruzzıkr 3 Kanunuevvel tarihli takrir ile karşılaşmış olması muhtemeldir. Tarifenin tezyidi keyfiyeti hususuna gelince, bu tezyit meselesine ve fevkalade komiserlerin mezkûr tarifenin makabline teşmili hakkında ittihazı karar etmelerine itiraz eyleyen Babîâli'nin vaziyeti muamelesinden evvel şirketin eski idaresi tarafından kendisine vaki olan talebi bir irade-i seniye ile tasdik eylediğini müşahede ediyorum. İşbu irade-i seniye ile Hükümet-i Osmaniye tarifenin 1 Temmuz tarihinden itibaren yani 3 Kânunuevvel tarihli takririn protesto ettiği makabline teşmili hükmüyle tatbikini kabul ediyor. Her ne kadar yeni tarifeyi hükümet-i seniye ancak 1 Kânunusani 1919 tarihine kadar kabul ve tasdik etmiş ise de fevkalade komiserler ahaliye vakit ve zamanıyla tebliğ olunan ilan mucibince iş'ar-ı ahire kadar işbu fiyatı tatbik hususundaki kararlarından asla nükûl etmezler".²⁴

1 Aralık 1919'a kadar şirket abonelerden, kullanılsın kullanılmasın her ay 4 metreküp itibariyle ve metreküpü 3,5 Krş'tan, ayda 12 metreküp su için 42,5 Krş, ayrıca saat abone tarafından alınmamışsa 15 Krş saat kirası almaktaydı. Bu tarihten sonra her ay için 2 metreküp, 3 ay için 6 metreküp su bedelini ek olarak avans şeklinde almaya başlamış, 1 Nisan 1921'den itibaren ayda 6 metreküp su (3 ayda 18 metreküp) saat kirası da 120-180 Krş'tan 25 Liraya çıkarılmıştı.²⁵

Su şirketleri satış tarifelerine bu dönemde yapılan aşırı zamlar, birçok problemi de beraberinde getirmekteydi. Savaş her şeyi olduğu gibi ekonomiyi ve istikrarı da tamamen bozmuştu. Savaş öncesi tarifeye göre, su fiyatlarına yüzde üçyüzden fazla zam yapıldıktan sonra, şirketler diğer hizmetlerden aldıkları ücretlere de bu zam oranlarını yansıtmak istemişlerdi.

Aralık 1919'da Üsküdar Kadıköy Su Şirketi, savaş öncesindeki su satış tarifesine nispetle yüzde üçyüz artırılmış bulunan tarifenin, sürekli artmakta olan kömür fiyatları karşısında tekrar artırılması için talepte bulunur. Şirketin su ücretlerine yeniden zam talebine ilişkin bakanlığa göndermiş olduğu yazı şöyleydi:

²⁴ BCA, 230/65.21.7.

²⁵ Cemiyet-i Umumiye-i Belediye Zabıt Ceridesi, C. III, s. 299.

"Devletlû efendim hazretleri

26 Teşrinisani 1335 tarihinde tebliğ kılınan irade-i seniye-i hazreti padişahi ahkam-ı münifesine tevfikan 1919 senesi nihayesine kadar satacağımız suyun beher metre mikabı için on buçuk kuruş ücret istifası hususunda şirketimize mezuniyet ita edilmiş ise de ücret-i mezkure geçen Haziran ayı zarfında nezaret-i celilelerince varidat ile masarifatımızın tevazın ettirilmesi esasına ve o zamanki kömür fiyatına göre tayin edilmiş bulunmasına ve tarih-i mezkurdan beri kömür fiyatında hayli tezayüt husule gelmiş olmasına binaen hisse senedatı faizleri ile amortisman akçesinden sarf-ı nazarı istifa eylediğimiz onbuçuk kuruş ücret ile elyevm işletme masarifi adiyesi kapatılmamakta olmakla ücret-i mezkurenin icabı veçhile tezyidi zımında tetkikat-ı cedide icrasına ve yeni ücretin tayinine değin beher metre mikap satılan su için ber minvali sabık onbuçuk kuruş ücretin devamı istifasına müsaade-i aliye-i nezaretpenahileri .. buyrulmasını istirham eyleriz. Olbabda emru ferman hazreti menlehül emrindir. 11 Kânunuevvel 1338 (1919)"²⁶

Bu talep hükümet tarafından uygun bulunmamış olduğundan bu sefer itilaf devletleri fevkalade komiserleri tarafından su fiyatlarına zam yapılması kararlaştırılır. Bu sefer zam yapılmış olduğunu, aşağıda görüleceği üzere, Üsküdar Kadıköy Su Şirketi bakanlığa tebliğ etmekteydi.

Üsküdar Kadıköy Su Şirketi'nin, su tüketim tarifesine yüzde dörtyüz zam yapıldığını bakanlığa yazıyla şöyle bildirmekteydi:

"Devletlû efendim hazretleri

Şirketimiz tarafından 11 Nisan 1919 tarihinde icra olunan müracaat üzerine su fiyatının aslı üç misline yani beher metre mikâbı onbuçuk Kuruşa iblağına mütedair muamelei muktaziye Nafia Nezareti celilesi canibinden ifa buyrulmuştu.

Tarih-i mezkûrdan sonra, şirketimiz **düvel-i mütelifenin askeri kontrolü tahtına alınmış** olup, üç misline iblağ olunan tarife şirketimizin işletme masarifini kapamaya kifayet etmediği cihetle, işbu kontrol heyeti tarafından rüyet-i mesalihe tasyir olunan memur, heyet-i müşarünilyhadan su fiyatının dört misline tezyidi ile beher metre mikâbını ondört kuruşa iblağ ettirmeye muvafık olmuş ve şerait-i mezkure üzerine 1 Nisan 1337 tarihinden itibaren abonelerimizden su fiyatı ondört kuruştan ahz olunmaktadır.

²⁶ BCA, 34 SU 135.

Mamañih kömür fiyatı daimi surette tezayüt etmek yolunu tutmuş olmasından ve şirketin şimdiki işletme umuru ve muamelatı tasarrufuna uzun bir müddet zarfında tenzili cihetine gidilmesine mümkün olmayacağı müşahede edilmekte olduğundan nañi, mevzuubahs olan su tarifesinin fiyatı olan (14) ondört kuruşun tasdikıyla irade-i seniye-i cenabı müliükanenin şerefsudur buyurulmasıyla işbu meselenin hallolunması zımnında lazım gelen muamelenin gerek Şurayı Devlet ve gerekse Meclis-i Vükela canibi aliyesince icra olunması için Nezaret-i Celilelerince lütfen delalet buyrulması şirketimiz tarafından münasip görülmüş olmakla müstedatımızın kabulüyle muamele-i muktezanın icrası istirham olunur. Olbabda emru ferman hazreti menlehülemrindir. 5 Teşrinievvel (Ekim) 1920".²⁷

Burada, şirketin itilaf devletleri tarafından **askeri kontrol altına** alınmış olduğu ifadesinin şirketin yönetimi kendilerine verilen, Fransız sermayesi elindeki İstanbul Su Şirketi tarafından, bu zam kararıyla ilgili yazıda da tekrarlanmakta olması dikkat çekicidir. İşgal kuvvetleri tarafından, Fransız sermayesine ait İstanbul Su Şirketi'nin idaresi altına sokulmuş olan Üsküdar Kadıköy Su Şirketi'nin, ardı ardına su ücretine zam yaparak, savaş öncesine göre % 300 oranındaki artışı yetersiz görüp, hükümetten izin almadan bunu % 400'e çıkarması, ancak yakın zamanda şartlar değişip indirim yapma ihtimali bulunmadığı gerekçesini ileri sürerek bu son yapılan zam kararını hükümete tasdik ettirmek istediği görülmektedir.

Bunun üzerine Hariciye Nezareti tarafından Nafia Nezareti'ne gönderilen yazıyla bu kararın hukuka aykırı olduğundan bahisle kararın kabul edilemez olduğu bildirilmekteydi.

İstanbul zaten işgal altındaydı. İşgal kuvvetlerinin yetkilileri hükümet gibi davranmaya ve her işe karışmaya başlamışlardı. Dersaadet Su Şirketi tarafından, su ücretlerine yapılan zam, şirket tarafından temin edilen saat kirası bedellerine ve şube yolu tesisi ücretlerine de yansıtılmak istenince, Nisan 1921'de Harbiye Nezareti tarafından, durum Nafia Nezareti'ne yazılır. Şirketin su tarifesine yapılan zammın bu gibi diğer hizmet bedellerini de ihtiva edip etmediği sorulur.²⁸ Nafia Nezareti tarafından verilen cevapta, saat kiralari ve şube yolu tesisi ücretlerinin tayin ve takdirinin şirkete ait olduğu belirtilmekteydi. Üsküdar-Kadıköy Su Şirketi sözleşmesine göre ise bu konuda

²⁷ BCA, 230/65.22.5

²⁸ BCA, 230/65.22.5-(2)

şirketin Şehremaneti'nin muvafakatiyle bu tür hizmet bedellerini tespit etmekte olduğu ifade edilmekteydi.²⁹

İşgal kuvvetlerince su fiyatlarına yapılan yüzde dört yüz zamma karşı ne yapılması gerektiğine dair Hariciye Nezareti'nce Nafia Nezareti'ne gönderilen yazıda şöyle denilmekteydi:

"Fransız Fevkalade Komiserliği'nden alınıp sureti leffen irsal kılınan takrirde, düveli mütelife memurları tarafından Üsküdar-Kadıköy sularının idaresine memur edilmiş İstanbul Su Şirketi, elhaletü hazihi mecburittatbik olan 5 Ağustos'ta fevkalade komiserlerin kararıyla harpten evvelki fiyatın üç misli yani beher metreküpu 10,50 kuruş olarak tayin eden tarifenin işletme masrafını kapatmaya kâfi gelmediği bildirildiği ve kumpanyanın talebi üzerine fevkalade komiserler 16 Nisan 1920 tarihindeki içtimalarında tarifeyi harpten evvelki tarifenin dört misline yani 10,50 kuruş yerine 14 kuruşa iblağ ettikleri beyan ve karar-ı mezkûrun Şehremaneti'ne iblağ edilmesi ve mezkûr tasarrufun Nisan iptidasından itibaren sarf olunan bütün sulara tatbik olunacağı ilave olunmaktadır.

Babûali Hukuk Müşavirliğince de ifade olunduğu veçheyle, tarifeye icra edilmiş işbu zam üçüncü defa vaki olmuş ve ilk zam yüzde seksen, ikinci zam kablelharb cari tarifenin üç ve sonuncu ise dört misli miktarında bulunmuştur. Bu suretle su tarifesinin üç defa mütevaliyen ve iki son defası cebren yani hükümet-i seniyenin izin ve muvafakati olmaksızın tezyid edilmiş olması gayri caiz ve bu babda beyanı itirazdan geri durulmaması mukteza ise de zammı vakıanın adem-i kabulü için esbab-ı mucibe bulunduğu takdirde vukubulacak itiraz daha müessir olacağından, bade icabı teemmül olunmak üzere, evveleminde işbu zammın muhik olup olmadığının ve işletmeci kumpanya zam talebinde bulunmuş ise ne netice verildiğinin işarı ve taleb-i mezkur netice vermemiş olduğu takdirde, 17 Mayıs 1336 tarihli ve 18 numaralı tezkire ile sureti irsal olunan mutalaanameye tevfiikan, herhalde makabline şamil olmak üzere, herhangi bir zam icrasından ve bu babda irade-i seniye istihsaline delaletten mücanebet edilmesi muvafık görülmüş olmakla ona göre icrayı icabına himmet buyrulması siyakında tezkire-i şenaveri terkim kılındı efendim.

29 Haziran 1336 (1920) Hariciye Nazırı namına müsteşar."³⁰

²⁹ BCA, 230/65.22.5-(1)

³⁰ BCA, 230/65.22.5

Böylece, su tarifesinin peş peşe üç defa artırılmış olmasının ve son iki defası da cebren yani hükümetin izin ve onayı olmaksızın artırılmış olmasının hukuka aykırı olduğu ve geçersiz olduğu ifade edilmekteydi. Bu nedenle şirket tarafından hukuka aykırı olarak yapılan zamların yok hükmünde sayılması ve bakanlıkça kabul edilmemesi gerektiği, bu arada bu zam kararını geçersiz saymak için faydalı olacak bütün hukuki sebeplerin bildirilmesi istenmekteydi. Ayrıca geçmişe yürütülerek su ücretine zam yapılmasının herhalde asla geçerli olamayacağı ifade edilmekteydi.

f. Üsküdar-Kadıköy Su Şirketi'ni İşgal Sona Eriyor

Üsküdar Kadıköy Su Şirketi'ne itilaf devletlerinin İstanbul'daki işgal kuvvetleri tarafından el konulması aslında birçok yönüyle tetkik edilmesi gereken özellikler taşıyan bir konudur. Bunların şirkete el koymak için ileri sürmüş oldukları, şirketin Alman sermayesiyle kurulduğu iddiası hukuki gerekçe aramaya yöneliktir. Şirket bu gerekçeyle işgal edilip, işgalci itilaf devletlerinin askeri birliklerince kullanılmıştır. Böylece, İstanbul'da, kendi askeri birliklerine bu şirket tarafından suyun temin edilmesini sağlamışlardı.

İstanbul'un işgalinin sona ereceği günler yaklaşmaktaydı. İstiklal harbi sahada kazanılmış, masada mücadele devam etmekteydi. Mudanya Mütarekesi gereği İstanbul'un işgali, nihai barış antlaşmasına kadar devam edecekti. 1922 yılında Yunan askeri gücüne karşı zafer kazanıldıktan sonra İstanbul'daki itilaf devletlerine ait kuvvetler de artık buradan en kısa zamanda gideceklerini biliyorlardı.

Sonunda 8 Kasım 1922 tarihinde Fransa'nın İstanbul'daki Fevkalade Komiserliği, Üsküdar Kadıköy Su Şirketi'nin işgalinin sona erdiğini Osmanlı Bankası'na bildirmekten onur duyduğunu ifade eden yazısını gönderir. Şirketin hisseleri ve hesapları demek ki bankanın elindedir.³¹

Lozan Barış Antlaşmasının imzalanmasından sonra 2 Ekim 1923 tarihinde İşgal kuvvetleri Dolmabahçe meydanında Türk bayrağını selamladıktan sonra gemilerine binip, İstanbul'u terk etmişlerdi. Böylece İstanbul'un 13 Kasım 1918'de başlayan işgal devri sona ermiş oldu. 6 Ekim 1923'te TBMM hükümeti ordusu İstanbul'a girdi.³²

³¹ BCA, 230.65.23.3

³² Zekeriya TÜRKMEN, agm, s. 24.

SONUÇ

İtilaf devletleri işgal güçleri tarafından Üsküdar Kadıköy Su Şirketi'nin mütareke döneminde işgal edilmesi, yani yönetimine el konularak Fransız sermayesine ait İstanbul Su Şirketi'nin idaresine devredilmesi, Versay ve Mondros antlaşmalarının, Alman devletine ait malvarlıklarına el konulacağına dair hükümlerine dayandırılmaya çalışılmıştır. İstanbul halkının dört yıl boyunca sömürülmesine yol açan bu davranışın asıl nedeni, yukarıda değinildiği üzere, İtilaf devletlerinin Babiâli'ye göndermiş oldukları yazıda ifade ettikleri işgal sebepleri arasında yer almaktadır. Bu yazıda sıralanan şirkete el koyma nedenleri arasında üçüncü sırada yer alan neden, şirketin işgalinin asıl gerekçesi durumunda görülmektedir. Bu da itilaf devletlerinin kendi ordu ve donanmalarının sağlıklı ve bol su ihtiyaçlarını karşılayabilmeleridir. Yüze yakın büyük harp gemisi ve binlerce askerle gelmiş oldukları İstanbul'da, üstelik savaş nedeniyle gelen göçlerle nüfusu savaş öncesine göre bir buçuk katına çıkmış bu şehirde, işgal kuvvetlerine sağlıklı su ihtiyacını bol ve ucuz karşılamının en kolay yolu, Alman sermayesini gerekçe gösterip Üsküdar Kadıköy Su Şirketi'ne el konulması olarak gözüküyordu.

Üsküdar Kadıköy Su Şirketi'ne el koyarak, idaresini, Fransız sermayesine ait olan İstanbul (Dersaadet) Su şirketine devredilmesi vesilesiyle halka yapılan pek çok haksızlık ve zulümlerden bir kısmına işaret etmiş olmaktadır. Bu anlamda özellikle, suya yapılan fahiş ve orantısız zamlar ve zamları geçmişe yönelik olarak uygulama dikkat çekmektedir.

Su şirketinin işgal altında olduğu dönemde, su tarifesine yapılan zamların, zam tarihinden itibaren değil geçmiş tüketim miktarına da şamil olarak uygulanması tam anlamıyla bir dayatmaydı. Bunların yanında abonelerden, tüketilmeyen suyun bedelinin alınması, yani al ya da öde prensibi de uygulamaya konarak, akmayan suyun ücreti peşin alınmış olmaktadır. Yaklaşık dört yıl kadar devam eden ve sivil halkın, en zaruri ihtiyacı olan içme suyu üzerinden yürütülen bu hukuksuzluk, işgalcilerin hak ve insanlık anlayışlarını ortaya koyan bir numune olmuştur.

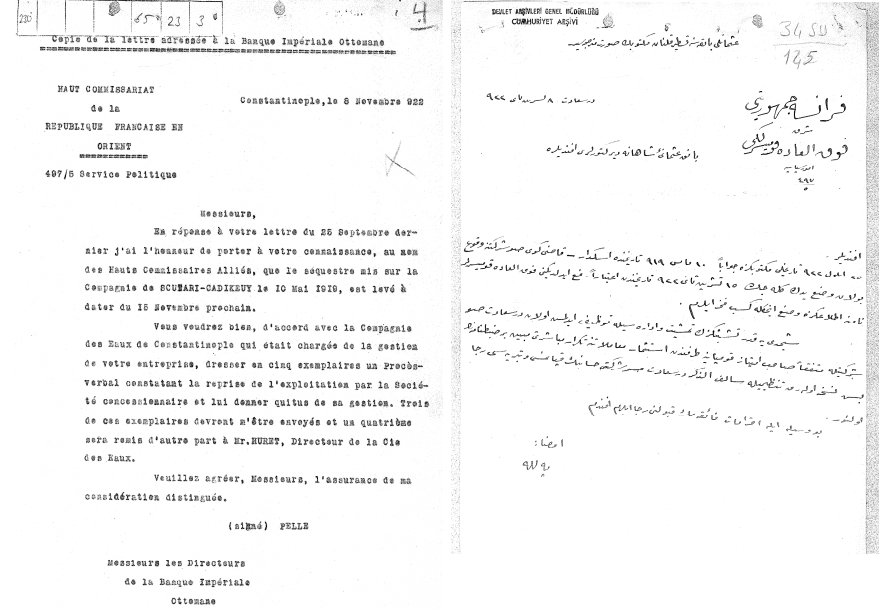
İstanbul şehrine su dağıtım hizmetinin özel şirkete verilmesiyle ilgili sözleşme belgelerine göre, su tüketim ücret tarifesinin değişmesi Şurayı Devlet'in (Danıştay) incelemesinden geçtikten sonra hükümetin ve padişahın onayını gerektirmekteydi. İstanbul işgal altında olduğu halde, tek taraflı olarak

ve nısfetsiz bir şekilde suya yapılan zamları hükümetin onaylamamakta direndiği ancak sonuçta fiili uygulama hukuki onayla teyit edilmek suretiyle boyun eğildiği görülecekti.

Savaşlarda su kaynağını ele geçirmek elbette bütün insanlık tarihi boyunca önemli olmuştur. Ancak zaten işgal altında olan bir şehirde, halkın içme suyunu sağlayan şirkete el konularak dört yıl boyunca bütün işgal ordusu ve donanmasına buradan su sağlamak ve bunu fahiş zamlar ve yukarıda değinilen diğer hukuksuz uygulamalarla İstanbul halkına ödetmiş olmaları tarihin kaydetmesi gereken bir gerçektir.

EK

İtilaf Devletleri İşgal Güçleri Tarafından Üsküdar Kadıköy Su Şirketi'ne El Konulma İşleminin Sona Erdiğini Osmanlı Bankası'na Bildiren Mektubun Fransızca ve Osmanlıca Metni ile Transkripsiyonu.³³

³³ BCA, 230.65.23.3

“Osmanlı Bankası’na tasdir kılınan mektubun suret-i mütercemesidir:

Fransa Cumhuriyeti

Şark

Fevkalade Komiserliği

Umur-ı siyasiye-497/5

Dersaadet 8

Teşrinisani 1922

Bank-ı Osmanî-i Şahane Direktörleri Efendilere

Efendiler

25 Eylül 1922 tarihli mektubunuza cevaben 10 Mayıs 1919 tarihinde Üsküdar-Kadıköy Su Şirketi’ne vukubulan vaziyet gelecek 10 Teşrinisani 1922 tarihinden itibaren refedildiğini fevkalade komiserler namına ıttılınıza vesunu etmekle kesb-i fahr eylerim.

Şimdiye kadar teşebbüsünüzün tespit ve idaresiyle tavzif edilmiş olan Dersaadet Su Şirketi’yle müttefikan sahib-i imtiyaz kumpanya tarafından istismar muamelatına tekrar mubaşeretü mübeyyin bir zabıtname beş nüsha olarak tanzimiyle salifuzzıkr Dersaadet Su Şirketi hesabının kapanması tebriyesi rica olunur.

Bu vesile ile ihtiramat-ı faikamın kabulünü rica eylerim efendim.

İmza :

Pelle. ”

KAYNAKÇA

BIYIKLIOĞLU, Tevfik, Tevfik Ercan, **Türk İstiklal Harbi, Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı I**, Genelkurmay ATASE Başkanlığı Yay., Ankara 1992.

TEMEL, Mehmet, **İşgal Yıllarında İstanbul'un Sosyal Durumu**, Ankara 1998.

TÜRKMEN, Zekeriya, “İstanbul’un İşgali ve İşgal Dönemindeki Uygulamalar (13 Kasım 1918-16 Mart 1920)” **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Sayı: 53, Cilt: XVIII, Temmuz 2002.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA). T.NFİ. 1362/24.

BOA. HR.HMŞ.İSO. 1/5 (28/2)

BOA, DH.UMVM., 100/24 (2), lef.: 1.

BOA. HR.HMŞ.İSO. 1/5 (13)

BOA, DH.UMVM. 100/24, V.: (1).

BOA. Y.PRK. ŞH. 1/43.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)

BCA, 230/64.14.5.

BCA, 230/64.14.5-5

BCA, 230/ 64.15.5.

BCA, 230/64.16.2.

BCA, 230/64.16.5.

BCA, 230/65.19.3.

BCA, 230/65.19.5.

BCA, 230/65.23.3-16

BCA, 230/ 64.15.5.

BCA, 230/65.24.2.

BCA, 230/65.18.6-1.

BCA, 230/65.21.7.

BCA, 230/65.22.5-(2)

BCA, 230/65.22.5-(1)

Sürelî Yayınlar:

Tasvir-i Efkâr, 24 Temmuz 1919.

Takvimi Vekayi, 2 Nisan 1335 - No. 3512.

Düstur, tertip: II, C. XI, s. 162.

Sicilli Kavanin, C. 16, s. 854, C. XVI, s. 881

Cemiyet-i Umumiye-i Belediye Zabıt Ceridesi, C. III, s. 299.